

Framing: de onvermijdelijke invloed van taal

Waarom neutrale communicatie niet bestaat

Door: Sarah Gagestein & Lindi Boeije

Framing is een multidisciplinair begrip. Dat maakt het interessant, maar soms ook verwarrend. In verschillende vakgebieden betekent framing vaak nét iets anders, en juist al die verschillende perspectieven zorgen ervoor dat mensen framing vaak óf reduceren tot een trucje, óf juist moreel problematiseren. In deze *whitepaper* laten we zien waarom beide benaderingen framing tekortdoen. Framing gaat over hoe taal richting geeft aan wat mensen zien, voelen en begrijpen bij een onderwerp. Wij hanteren daarbij de volgende definitie: een verhaal met specifieke woorden en beelden dat bepaalde delen van de werkelijkheid belicht en andere delen naar de achtergrond verplaatst. Daarmee stuur je naar een specifieke interpretatie.

Vanuit de neurolinguïstiek wordt framing gezien als onderdeel van de infrastructuur van ons brein. Frames zijn mentale structuren die bepalen hoe we prikkels interpreteren, nog voordat we er bewust over nadenken. Dat komt doordat een groot deel van ons denken en waarnemen reflexief verloopt: automatisch, snel en zonder bewuste controle. Ons brein verwerkt dagelijks een enorme hoeveelheid informatie en kan dat alleen aan door te werken met vaste routes en snelkoppelingen. Die snelkoppelingen worden sterker door herhaling. Elke keer dat we woorden, beelden of verhalen in een vergelijkbare context tegenkomen, worden de bijbehorende ideeën, emoties en waarden sterker aan elkaar gekoppeld. In het brein ontstaan zo vaste verbindingen tussen concepten. Je kunt die verbindingen vergelijken met mentale paadjes: hoe vaker een pad wordt bewandeld, hoe makkelijker het wordt om het opnieuw te volgen. Nieuwe informatie die lijkt op eerdere ervaringen, wordt automatisch langs datzelfde pad gestuurd.

Dit proces wordt door onder andere linguïst en filosoof George Lakoff (2008) beschreven

als *neural recruitment*: synapsen in het brein, de plek waar twee zenuwcellen met elkaar communiceren, worden fysiek sterker verbonden wanneer ze vaker geactiveerd worden. Frames zijn dus geen losse ideeën die we zelf aan- of uitzetten, maar ingesleten routes die bepalen hoe nieuwe informatie wordt herkend, gewogen en begrepen. Taal speelt hierin een cruciale rol, omdat woorden en beelden fungeren als activeeringsknoppen voor die mentale paadjes. Wanneer een crisis wordt beschreven als een 'natuurramp', roept dat automatisch associaties op met onvermijdelijkheid, overmacht en herstel achteraf. Wordt diezelfde crisis beschreven als het gevolg van 'menselijk falen' of 'roekeloos beleid', dan activeert dat heel andere paadjes: schuld, boosheid en de behoefte aan afrekening. De feiten kunnen identiek zijn, maar de interpretatie volgt een andere route door het brein en leidt daarom tot andere oordelen en conclusies. Dat gebeurt groten-deels vóóordat we er bewust over nadenken.

Dat verschil was bijvoorbeeld zichtbaar in de manier waarop de financiële crisis werd geframed. In interviews en Kamerdebatten werd die crisis soms gepresenteerd als een plotselinge schok van buitenaf die 'ons overkwam', waarbij herstel, stabiliteit en rust centraal stonden. In andere frames werd dezelfde crisis beschreven als het gevolg van politieke keuzes en falend toezicht, waarbij de nadruk juist lag op wiens schuld het was, wie hier verantwoordelijkheid voor droeg en wie nu moest ingrijpen. Afhankelijk van het frame kwam de nadruk te liggen op bezuinigingen of juist op streng optreden tegen banken en bestuurders.

Frames en automatisch oordelen

Om te begrijpen waarom framing zo krachtig is, is het onderscheid dat psycholoog Daniel Kahneman (2011) maakt tussen twee manieren van denken essentieel. Het eerste

systeem werkt snel, automatisch en moeiteloos. Het tweede systeem is traag, bewust en kritisch, en kost veel energie.

Wanneer we een woord horen of een beeld zien, vormt zich vrijwel direct een betekenisvolle indruk. Die indruk voelt logisch en vanzelfsprekend, juist omdat hij zo snel tot stand komt. Pas daarna, als we daar de tijd en aandacht voor hebben, komt het langzame denksysteem op gang en kan onze eerste indruk bijgestuurd worden. In de praktijk gebeurt dat zelden. Het snelle systeem levert de eerste interpretatie, en die zet de toon. Framing grijpt vooral aan op dat snelle denksysteem. Door herhaling worden bepaalde interpretaties steeds sneller geactiveerd. Wie vaak hoort dat belastingen een 'last' zijn, zal nieuwe informatie over belastingbeleid automatisch vanuit dat perspectief bekijken. Wie gewend is om duurzaamheid te zien als 'kostenpost', reageert anders dan iemand bij wie het frame 'investering' dominant is. Die reactie voelt niet als een keuze, maar als een intuïtieve beoordeling.

In verkiezingsdebatten en talkshows is dit bijvoorbeeld goed zichtbaar: wanneer beleid wordt neergezet als 'een rekening die we doorschuiven', ontstaat al snel het idee dat ingrijpen noodzakelijk is, terwijl een frame waarin dezelfde maatregelen worden gepresenteerd als 'investeren in de toekomst' eerder ruimte laat voor uitstel of afweging. Nog voordat cijfers en plannen aan bod komen, is er al een bepaald interpretatiekader ontstaan. Frames zijn daarmee dus geen losse meningen, maar bundels van woorden, beelden, emoties en waarden die samen een bepaalde manier van kijken activeren. Ze sturen wat opvalt, wat logisch klinkt en wat verdacht aanvoelt, nog voordat het bewuste denken in actie komt. Het grootste deel van onze interpretatie en besluitvorming vindt dus plaats in dat snelle systeem, grotendeels buiten onze ratio en bewustzijn om.

De krachtpatser in ons hoofd: het onbewuste

Dat automatische systeem is precies waar psychologen als Ap Dijksterhuis en Victor Lamme op inzoomen. Neurowetenschappelijk onderzoek laat zien dat een groot deel van ons denken en handelen automatisch verloopt, zonder dat we ons daarvan bewust zijn. Dijksterhuis (2007) beschrijft hoe we ons maar op één ding tegelijk bewust kunnen concentreren. Alles wat daarbuiten valt, zoals waarnemen, selecteren, reageren en interpreteren, wordt afgehandeld door het onbewuste. Dat is een noodzakelijke eigenschap van het menselijk brein, want zonder die automatische verwerking zouden we voortdurend vastlopen. We zouden bijvoorbeeld niet kunnen deelnemen aan een gesprek terwijl we fietsen, geen nieuws kunnen volgen terwijl we koken en geen keuzes kunnen maken in een wereld die ons continu overspoelt met informatie. Het onbewuste fungeert als een efficiënt sorteersysteem: het filtert, ordent en trekt alvast conclusies voordat wij er bewust over nadenken. Wie hoort dat een wijk 'onveilig' is, zal er anders doorheen lopen dan wanneer diezelfde wijk wordt beschreven als 'in ontwikkeling'. In beide gevallen gaat het om dezelfde plek, maar het frame bepaalt wat opvalt, wat wordt vermeden en wat logisch voelt om te doen.

Lamme (2010) laat zien dat slechts een klein deel van alles wat onze zintuigen waarnemen daadwerkelijk bewust wordt verwerkt. En belangrijker nog: wat ons brein dan wel bewust verwerkt, stuurt ons gedrag veel minder dan we denken. Vaak handelen we eerst, en verzinnen we daar pas later een rationele verklaring bij. Dat automatische karakter geldt niet alleen voor gedrag, maar ook voor betekenisgeving. We krijgen niet eerst feiten binnen om die vervolgens rustig te wegen; we krijgen vrijwel direct een interpretatie aangereikt. En die interpretatie wordt gestuurd door bestaande mentale padjes.

Waarom frames het vaak winnen van feiten

Dit verklaart waarom feiten het in discussies vaak afleggen tegen frames. Feiten vragen om bewuste aandacht en verwerking. Frames sluiten aan op bestaande mentale routes en worden automatisch verwerkt. Het woord 'subsidie' is daar een goed voorbeeld van. Door jarenlang gebruik in negatieve contexten roept het woord inmiddels vanzelf beelden op van verspilling en afhankelijkheid. Wie het woord gebruikt, activeert die associaties, ongeacht de feitelijke inhoud. Daarom spreken politici liever over 'investeringen'. Hetzelfde geldt voor nieuwere frames, zoals 'islamisering'. De kracht van dit frame zit niet in empirische onderbouwing, maar in het gevoel dat het oproept. Losse nieuwsberichten of beelden worden automatisch in dat frame ingepast. Feiten die niet passen, voelen al snel als uitzonderingen of worden gewantrouwd.

Dat effect zie je ook bij actuele beleids-thema's. In het stikstofdebat wordt bijvoorbeeld gesproken over een 'stikstofcrisis' of 'stikstofslot', wat het probleem neerzet als acuut en suggereert ook dat vooruitgang wordt geblokkeerd. Neutralere omschrijvingen zoals 'overschrijding van de stikstofnormen' of 'spanningen tussen natuurdoelen en economische activiteiten' roepen een heel ander beeld op en laten meer ruimte voor technische op stapsgewijze oplossingen. De feiten veranderen niet, maar het frame bepaalt de urgentie en welk soort oplossing logisch lijkt.

Denken in beelden en metaforen

Mensen denken dus niet in kale feiten of losse definities. We denken in beelden, voorbeelden en metaforen. Dat blijkt uit het werk van Johnson & Lakoff (1980/1999), die laten zien dat metaforen niet alleen versiering van taal zijn, maar ook een manier waarop het brein grip krijgt op abstracte zaken. Wanneer iemand zegt dat hij 'onder druk staat', begrijpt iedereen onmiddellijk wat daarmee bedoeld wordt. Wanneer een probleem 'zwaar voelt' of een situatie 'uit de hand loopt', gebruiken we woorden uit de

fysieke wereld om iets abstracts te begrijpen. Dat gebeurt automatisch. Abstracte begrippen worden pas begrijpelijk wanneer ze gekoppeld worden aan iets concreets. 'Crisis' wordt begrijpelijk als we het ons voorstellen als storm, aardbeving of ziekte. 'Beleid' maken we tastbaar als gereedschapskist of stuurmiddel. Zulke metaforen bepalen niet alleen wat we begrijpen, maar ook hoe we ons erbij voelen en wat we logisch vinden als vervolgstap. Ook wanneer framing wordt beschreven als 'de infrastructuur van het brein', gebeurt dit. Niemand denkt dat er letterlijk asfalt in ons hoofd ligt, maar iedereen begrijpt intuïtief wat ermee bedoeld wordt: vaste routes, slijtage, voorkeurswegen.

Hoe een frame is opgebouwd

Een frame bestaat niet uit één woord, maar uit een samenhangend verhaal. Mediaonderzoeker Baldwin van Gorp (2006) laat zien dat zo'n verhaal altijd impliciet antwoord geeft op vier vragen: wat is er aan de hand, wie of wat is verantwoordelijk, hoe moeten we dat moreel beoordelen en wat is logisch om te doen. Samen vormen die vragen het denk-kader waarmee mensen nieuwe informatie begrijpen en beoordelen.

1. Wat is hier eigenlijk aan de hand?

Door te bepalen wat als probleem wordt gepresenteerd, wordt ook bepaald waar de aandacht naartoe gaat. Een situatie kan worden neergezet als crisis, kans, incident of structureel probleem. Elk van die keuzes activeert andere verwachtingen. Wie spreekt over een 'crisis', roept urgentie op; wie spreekt over een 'overgangsfase', suggereert tijd en beheersbaarheid.

2. Wie of wat is hiervoor verantwoordelijk?

Deze vraag legt causaliteit vast. Wordt een probleem toegeschreven aan externe omstandigheden, aan menselijk handelen, aan systemen of aan individuele keuzes? Een natuurramp heeft geen schuldige, een beleidsfout wel. De manier waarop de oorzaak wordt ingevuld, bepaalt of boosheid, begrip, berusting of actiebereidheid wordt opgeroepen.

3. Hoe moeten we dit moreel duiden?

Hier wordt het probleem verbonden aan waarden. Is wat er gebeurt onrechtvaardig, onvermijdelijk, zorgelijk, hoopgevend of beschamend? Deze morele lading zorgt ervoor dat een frame niet alleen cognitief wordt begrepen, maar ook emotioneel wordt ervaren. Zonder deze laag blijft een boodschap vaak abstract en afstandelijk.

4. Wat is logisch om nu te doen?

Een frame stuurt altijd richting een handelingsperspectief. Bezuinigen, investeren, afwachten, ingrijpen, herstellen of vernieuwen worden logisch of juist ondenkbaar, afhankelijk van hoe de eerste drie vragen zijn ingevuld. Oplossingen die niet passen bij het frame, voelen al snel vreemd of ongepast aan.

Deze vier vragen werken als één geheel. Samen vormen ze het mentale raamwerk waarmee mensen nieuwe informatie automatisch plaatsen. Woorden en beelden fungeren daarbij als snelkoppelingen: ze roepen het hele verhaal op zonder dat het telkens opnieuw verteld hoeft te worden. Verandert het frame, dan verandert ook de manier waarop nieuwe informatie wordt geïnterpreteerd. De opbouw van een frame is ook duidelijk herkenbaar in veel nieuwsprogramma's en talkshows. Eerst wordt vastgesteld dat er sprake is van 'een crisis', vervolgens wordt gezocht naar wie daarvoor verantwoordelijk is, daarna volgt morele duiding in de vorm van verontwaardiging of begrip, en pas aan het einde komt de vraag wat er nu moet gebeuren. Zonder dat het expliciet wordt benoemd, is het frame dan al grotendeels ingevuld.

Maar frames zijn hardnekkig, concurrerend en contextafhankelijk. Framing is daarom geen knop die je even omzet, maar een proces van herhalen, bijsturen en volhouden. Het is belangrijk om in het achterhoofd te houden dat al deze frames deels waar kunnen zijn. Maar daar draait het vaak niet om: het meest dominante frame bepaalt ook de richting. Met andere woorden: wie het dominante frame bepaalt, bepaalt welk beleid logisch, noodzakelijk of onvermijdelijk lijkt.

Framing framen

Framing is onvermijdelijk. De enige echte keuze is of we ons bewust zijn van de frames die we gebruiken en tegenkomen. Kennis van framing maakt het mogelijk om communicatie beter te begrijpen, om te zien waarom bepaalde boodschappen overtuigend zijn en om alternatieven te formuleren wanneer een frame knelt.

Framing is niet iets wat alleen politici, media of communicatieprofessionals doen. Iedereen die spreekt of schrijft, maakt voortdurend keuzes. We selecteren uit de werkelijkheid wat we relevant vinden, wat we benoemen en wat we weglaten. Niet omdat we willen sturen, maar omdat we simpelweg niet alles kunnen zeggen. Tijd, ruimte en aandacht zijn altijd beperkt, en ook de ontvanger heeft maar een beperkte verwerkingscapaciteit en interesse. Daarom passen we onze boodschap automatisch aan aan de context en aan ons publiek. We benadrukken wat voor hen herkenbaar of belangrijk is en laten andere aspecten buiten beeld. Wat we tegen vrienden vertellen, formuleren we anders dan wat we in een collegezaal of beleidsnota zeggen. Die afstemming is geen manipulatie, maar een noodzakelijke voorwaarde om überhaupt gehoord te worden.

Framing gaat dus over kiezen. Over bepalen welk deel van de werkelijkheid centraal staat en welk perspectief wordt aangeboden. Media en politici doen dat zichtbaar en op grote schaal, maar in het dagelijks taalgebruik gebeurt precies hetzelfde. Framing is daarmee geen uitzonderlijk communicatiemiddel, maar in de eerste plaats een alledaags mechanisme dat iedereen gebruikt om betekenis te geven aan de wereld en begrepen te worden. Pas in tweede instantie is het een strategisch instrument. Wanneer abstract beleid wordt uitgelegd via een beeld als 'brandgangen', stuurt dat onze interpretatie, maar het helpt ons vooral om te begrijpen wat er bedoeld wordt.

Bibliografie

- Dijksterhuis, A. (2007). *Het slimme onbewuste: Denken met gevoel*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Kahneman, D. (2011). *Ons feilbare denken (Thinking, Fast and Slow)*. Amsterdam: Business Contact.
- Lakoff, G. (2008). *The political mind*. New York: Viking.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980/1999). *Metaphors we live by / Leven in metaforen*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lamme, V. (2010). *De vrije wil bestaat niet*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Van Gorp, B. (2006). *Framing asiel: Indringers en slachtoffers in de pers*. Leuven: Acco.